

ГАРМОНІЙНА РОБОТА ПІВКУЛЬ ГОЛОВНОГО МОЗКУ ЯК ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ ТА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

O. V. Хвостенко

Становлення гармонійно розвиненої особистості можливе завдяки розвитку цілісного мислення, що є підґрунтям для формування продуктивного мислення та розкриття творчих здібностей дитини. У статті обґрунтуються теоретико-методичні засади гармонійного розвитку півкуль головного мозку та продуктивного мислення молодших школярів.

Ключові слова: цілісне мислення, ліва півкуля, права півкуля, продуктивне мислення, творчі здібності.

Хвостенко О. В. Гармонизация работы полушарий головного мозга как основание развития продуктивного мышления и творческих способностей младших школьников.

Становление гармонично развитой личности возможно благодаря развитию целостного мышления, что является основой для формирования продуктивного мышления и раскрытия творческих способностей ребенка. В статье обосновываются теоретико-методические основы гармоничного развития полушарий головного мозга и продуктивного мышления младших школьников.

Ключевые слова: целостное мышление, левое полушарие, правое полушарие, продуктивное мышление, творческие способности.

Hvostenko O. Harmonius Brain Hemispheres Operation as Basis for Development of Productive Thinking Skills and Creative Abilities in Younger Pupils

Becoming harmonious personality is possible due to the holistic thinking, which is the basis for the formation of productive thinking skills and creative abilities of the child. This paper substantiates the theoretical and methodological principles of the harmonious development of the cerebral hemispheres and productive thinking younger pupils.

Keywords: holistic thinking, left hemisphere, right hemisphere, productive thinking and creativity.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні темп життя все пришвидшується: нові комп’ютерні технології, Інтернет, різноманітні види зв’язку, лавина друкованої інформації. Уміння орієнтуватися та розбиратися в цих інформаційних потоках є нагальною проблемою як дорослих, так і дітей. Тому природно постає питання: як і чого вчити дітей у школах, щоб вони виходили підготовленими до такого швидкого темпу життя, вміли проектувати своє майбутнє, свій шлях, ставили перед собою чіткі завдання самовиховання, самовдосконалення та самоосвіти.

Провідні учені та педагоги світу стверджують, що широка обізнаність ще не свідчить про великий розум. Людину, яка багато знає, можна назвати інтелектуальною, а людину, яка вміє мислити, продуктувати ідеї – розумною. Саме такі люди в сучасному світі є національним багатством країни. Тому сучасна школа повинна вирощувати мислячу й шукачу людину

нової формaciї, здатну робити самостійний світоглядний вибір пізнавальним і життєво-практичним шляхом. Отже, місія педагога – формувати продуктивне мислення та творчі здібності дітей через розвиток цілісного мислення.

Оскільки проблема є актуальною в наш час, то й політика держави спрямована на формування гармонійно розвиненої особистості, громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури; на формування в учнів цілісної картини світу; на створення умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку школярів. Про це йдеться в Законі України «Про освіту», новому Державному стандарті початкової загальної освіти, Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI століття) та «Діти України». Зокрема в новому Державному стандарті початкової загальної освіти проголошено про творчий

Хвостенко Ольга Вікторівна, вчитель-методист, учитель початкових класів Полтавської ЗОШ I-III ступенів № 5

підхід та емоційно-ціннісне ставлення при вивченні навчальних предметів та формування «предметної компетенції» молодших школярів, що визначається як «сукупність знань, умінь та характерних рис у межах конкретного предмета, що дає можливість учніві самостійно виконувати певні дії для розв'язання навчальної проблеми (задачі, ситуації). Учень має уявлення, знає, розуміє, застосовує, виявляє ставлення, оцінює» [2]. Згідно з «Національною доктриною розвитку освіти у ХХІ столітті» головною метою української освіти є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя [5, с. 4].

Аналіз досліджень. Гармонізація роботи півкуль головного мозку та розвиток продуктивного мислення молодших школярів належить до недостатньо вивчених та досліджених проблем, незважаючи на те, що здійснено значну кількість теоретичних та експериментальних досліджень як у загальній психології, в спеціальних її галузях, так і в педагогіці, філософії.

Наукову базу розвитку цілісності мислення становлять ідеї Я. А. Коменського (який уперше ввів поняття про принцип природовідповідності), І. Песталоцці, К. Д. Ушинського, Ж. Піаже, О. Р. Лурії, П. П. Блонського, Б. А. Астаф'єва, П. П. Гаряєва, Ю. А. Урманцева, В. В. Вульфа, К. Симонова, І. Н. Шваньової, А. Н. Ануашвілі та багатьох інших педагогів, психологів, нейрофізіологів, фізиків, лінгвістів.

Розробкою уроків з формування цілісного мислення в педагогічній практиці займалися такі дослідники як Н. Антоненко, А. Ванцян, Н. Клімова, М. Куликова, І. Курбатова, Н. Ломакіна, Л. Мазуріна, Н. Маслова, О. Нікіфорова, М. Остапчук, Н. Радченко, Л. Рибальченко, Т. Самородова, С. Суворова, О. Сущенко та інші.

Академіком Н. В. Масловою пропонується метод налаштування частот біосистеми «Людина» на індивідуальні ритми, закладені в ній природою, що допомагає людині пізнати свої можливості, свій психічний стан, оволодіти цілісним мисленням – способом свідомого використання обох півкуль головного мозку [1, с. 119].

Увага до проблеми розвитку продуктивного мислення не послаблювалась у психолого-педагогічній науці протягом усього періоду її розвитку. Їй були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, зокрема Л. С. Виготського, П. П. Блонського, Н. О. Менчинської, Г. О. Люблинської, М. М. Шардакова, Л. В. Занкова, В. В. Давидова, Г. С. Костюка, О. Гіс і ін.

Широке узагальнення положень про суть і специфіку мислення було здійснене З. Л. Рубінштейном.

Суттєвих результатів було досягнуто у фундаментальних дослідженнях проявів і розвитку дитячого творчого мислення та формуванні логічних структур інтелекту (А. Валлон, Ж. Піаже, Л. В. Занков).

Дослідження процесів творчого мислення як розв'язання творчих проблем, виконані у системі гештальт-психології (М. Вертгеймер, К. Дункер та ін.), а також у вітчизняній психології (В. А. Брушлинський, Я. А. Пономарьов, К. А. Славська, О. А. Тихомиров та ін.), дозволили виявити психологічну структуру творчих проблем, також етапи і деякі психологічні закономірності пошуку і досягнення розв'язання.

Нестандартний і творчий підхід до вирішення проблем розкрив у методиці латерального мислення британський психолог, письменник, винахідник Едвард де Бено.

Мета статті полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні розвитку продуктивного мислення та творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку через гармонізацію півкуль головного мозку.

Виклад основного матеріалу. Розвивати мислення дитини та її творчі здібності потрібно якомога раніше. Початкова школа – найбільш відповідальний період у житті людини. Саме в молодшому шкільному віці починається цілеспрямоване навчання і виховання, основним видом діяльності дитини стає навчальна діяльність, яка відіграє вирішальну роль у формуванні та розвитку всіх її психічних властивостей і якостей. Розвиток продуктивного мислення та творчих здібностей учнів можливий при гармонійній роботі обох півкуль головного мозку [5, с. 6]. Відомо, що за розвиток логічного мислення відповідає ліва півкуля мозку, а за творче (евристичне) – права. Основні характеристики мислення при активізації лівої півкулі – послідовність, лінійність, логічність, аналітичність. Для мислення по правій півкулі характерні глобальність, цілісність, синхронність, нелінійність, інтуїтивність. Розвиток тільки однієї півкулі головного мозку, коли іншій півкулі не додається належного природного навантаження, може привести до порушень психічних функцій. Яскраво виражені правопівкульні люди нерідко не вміють узагальнювати, мислити аналітично, повільно шукають необхідні слова, у них може порушуватись оцінка часової орієнтації завдань. А люди, акцентовані на лівопівкульне навантаження свого мозку, можуть втратити інтуїцію, здатність сприйняття цілісної картини світу, у них виникають труднощі з виконанням наочно просторових завдань тощо.

Із вищесказаного можна зробити висновок, що вже на етапі початкового навчання необхідно формувати в учнів цілісне мислення, тобто сукупну роботу обох півкуль головного мозку при опорі на всі канали сприйняття інформації для розвитку гармонійної людини.

На жаль, сучасний шкільний компонент зорієнтований загалом на розвиток лівої півкулі і може бути охарактеризований як нездоровий, негармонійний, однобічний, лінійний. Формування творчо орієнтованої особистості з нестандартними підходами до розв'язання проблем і самостійністю суджень вимагає цілеспрямованого розвитку як логічної складової мислення, так і творчої. Саме двопівкульний тип мислення може дати людині цілісну картину світу.

Свідоме використання вчителем початкових класів елементарних знань з психології, зокрема, про ритми головного мозку, дозволяє подавати навчальний матеріал у форматі, який гарантує інтелектуальну безпеку учнів, зберігає їх психічне здоров'я, налаштовує на творче вирішення навчальних завдань. Сухі теоретичні знання, схеми, таблиці, формули, письмо викликають перевантаження лівої півкулі, що підсилює дратівливість, психічне напруження, тривожність. Для активізації правої півкулі, що сприяє наочному мисленню, творчості, стану благополуччя, миру, розслабленої зосередженості, необхідно елементарно поставити приємну спокійну музику, використовувати кольори, ароматерапію, спів. Мозок при цьому ясний, має високу енергоеємність, наповнений творчою енергією.

Практика показала, що для гармонізації роботи обох півкуль головного мозку слід використовувати елементарні вправи, на застосування яких під час уроку можна витрачати буквально півхвилини:

- однією рукою малюємо горизонтальну вісімку, потім обома руками разом;
- ліва рука тягнеться вгору, немовби для відповіді, права зігнута в кулак під нею; потім – навпаки;
- права рука – на носі, ліва – на правому вусі; потім змінити: ліва рука – на носі, права – на лівому вусі; кілька разів повторити вправу;
- вправа «Гребінець»: розчесати волосся, проводячи по голові подушечками пальців;
- вправа «Цвяхи»: подушечками пальців постукати по всім 23-м кісткам черепа.
- написати цифру, літеру, слово правою рукою; перекласти ручку в іншу руку і написати все це лівою.

Важливим етапом є введення нового навчального матеріалу з предмета у режимі 2-3-хвилинної навчальної релаксації. Релаксація зменшує напруження. Довільна релаксація викликається шляхом розслаблення м'язів та уявлення стану спокою, який забезпечує оптимальне самопочуття в найбільш відповідальний момент навчальної діяльності. Ліва і права півкулі при цьому активуються, жодна з них не залишається без навантаження. Ця взаємодія призводить до того, що тіло, мозок і душа досягають гармонії [7, с. 8].

Гармонізує роботу півкуль спів. Математичні таблиці додавання, віднімання, множення, ділення, таблиці складів, слів, вірші за програмою – все можна співати: або на добре знайомих дітям звуконаслідуваннях, або на власне створених. Також у своїй діяльності вчителям початкових класів доцільно використовувати «Піснезнайку» – музикотерапевтичну педагогічну технологію.

Формуванню цілісного мислення учнів початкових класів допоможе програма Метью Ліпмана «Філософія для дітей», що сприяє особистісній інтеграції людського існування через пізнавальну, емоційну і соціальну комунікації.

Гармонійна робота півкуль пояснює природу продуктивного мислення та розкриття творчих здібностей. Як же розвинути мислення дітей так, щоб воно було продуктивним, творчим?

З'ясовано, що продуктивне мислення розвивається тоді, коли дитина розв'язує нестандартні завдання, шукає нові підходи до стандартних, коли самостійно освоює навколошній світ. Сучасний урок повинен базуватися на максимумі діяльності учнів, мінімумі діяльності учителя з опорою на почуття та емоції: здивування, зацікавленість, ініціативу, творчий пошук, задоволення від процесу мислення, самостійність, пошук нових шляхів розв'язку, допитливість, кмітливість, креативність [6, с. 5]. Під час емоційного сприйняття мислення дитини стає повноцінним, а запам'ятовування відбувається найбільш інтенсивно. Ще В. О. Сухомлинський був «глибоко переконаний, що без емоційного підйому неможливий нормальній розвиток клітин мозку», а «емоційна насыченість процесу навчання, особливо сприйняття навколошнього світу, – це вимога, зумовлена законами розвитку дитячого мислення» [8, с. 46].

Відомий педагог І. Я. Лerner довів, що практично всіх дітей можна навчити творчо мислити, особливо, якщо починати в молодшому шкільному віці. Він визначив прийоми нестандартного мислення, які водночас є також процесуальними рисами творчої особистості:

- самостійне перенесення знань й умінь у нову ситуацію;
- бачення нової функції знайомого об'єкта;
- бачення нових проблем у знайомих ситуаціях;
- бачення структури об'єкта [3, с. 70].

Рівень розвитку продуктивного мислення молодших школярів залежить і від змісту навчальних предметів, і від методів навчання в школі.

Так на уроках математики в початковій школі доцільно використовувати наступні завдання:

- домалювати малюнок за даним фрагментом лінії;
- розфарбувати малюнок за заданим комбінаторним правилом;

- поставити арифметичну дію відповідно до малюнка;
  - збудувати фігуру згідно з певними закономірностями;
  - розпізнати в малюнку різні типи ліній (прямі, криві, ламані);
  - розрізати фігуру на частини за даним правилом;
  - знайти закономірності числових послідовностей;
  - розв'язати комбінаторні задачі;
  - розв'язати задачі з хибними твердженнями;
  - розв'язати шахову головоломку;
  - скласти фігури у грі «Танграм»;
  - розв'язати комбінаторні задачі з використанням ідей перестановок, комбінацій та розміщення тощо.
- На уроках української мови та читання стануть в пригоді такі вправи:
- знайти правильне закінчення приказки;
  - знайти подібні за змістом приказки;
  - підібрати антоніми, синоніми до поданих слів;
  - знайти слова-омоніми та слова-омографи;
  - побудувати асоціативні ланцюжки слів;
  - прочитати анаграму, монограму, шифрограму, криптограму, паліндром, ребус;
  - підібрати слово, яке асоціюється одразу з трьома заданими словами;
  - відгадати асоціативні загадки;
  - написати вірш за поданими римами;
  - придумати казку за опорними словами, за поданою темою;
  - придумати жартівливе запитання;
  - розкодувати закодовані числами та символами слова;
  - знайти спільні та відмінні ознаки між двома поняттями тощо.

Методи, що активізують продуктивне мислення та підвищують ефективність розвитку творчих здібностей: проектів, «Спроб і помилок», «Шести капелюшків» (Едварда де Бено), критичного мислення, теорія розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ), створення сенканів, читання з зупинками, мозковий штурм, організація групової і парної роботи на уроці [4].

Отже, продуктивне мислення – вид мислення, у якому найповніше виявляються інтелектуальні здібності людини, її творчий потенціал і яке ґрунтуються на гармонійній роботі півкуль головного мозку. Саме це й вимагає сучасне життя.

Реформування освіти в Україні сьогодні саме спрямоване на те, щоб допомогти молоді протягом навчання розвинути світогляд, продуктивне мислення, ціннісні орієнтації, структурні якості особистості.

Цитувати: Хвostenko O. V. Гармонійна робота півкуль головного мозку як підґрунтя розвитку продуктивного мислення та творчих здібностей молодших школярів / O. V. Хвostenko // Постметодика. – 2013. – № 6. – С. 59–62.

© O. V. Хвostenko, 2013. Стаття надійшла в редакцію 19.11.2013 ■

сті, завдяки яким вона активно інтегрується в реформаційні процеси.

Висновки. Формування продуктивного мислення та творчих здібностей молодших школярів через гармонізацію роботи півкуль головного мозку – це актуальна проблема, вирішення якої потребує подальших досліджень. Аналіз психолого-педагогічної, філософської літератури, узагальнений власний педагогічний досвід та спостереження довели, що вчителю початкових класів необхідно будувати навчально-виховний процес таким чином, щоб уникати перевантаження півкуль головного мозку учнів, формувати цілісне мислення, дбати про психологічне здоров'я дитини.

Враховуючи, що сучасна освіта має стати освітою для особистісного розвитку на основі самоактуалізації, саморозвитку, самомотивації, самоствердження, вчитель початкових класів вже з 1 класу повинен дбати про розвиток продуктивного мислення та творчих здібностей своїх вихованців.

Щоб виховати справжню творчу особистість, розвинуті потенційні можливості дитини, учителю необхідно використовувати різноманітні завдання, володіти методами і засобами, які розвивають продуктивне мислення учнів та стимулюють розвиток їх творчих здібностей, креативних рис.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко М. С., Маслова Н. В., Куликова Н. Г. Ноосферное образование – ключ к здоровью. – М., Харьков, 2011. – 124 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
3. Лerner И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лerner. – М. : «Знание», 1974. – 64 с.
4. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів : методичний посібник [упорядник М. П. Крилєвець]. – Полтава : ПОІППО, 2009. – 92 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в ХХІ ст. // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4–6.
6. Планета міркувань: метод. посіб. для вчителів / О. М. Гісъ, І. В. Філяк. – К. : Ін-т сучас. підруч., 2009. – 192 с.
7. Синявская Т. С. Литературная практика ноосферного образования / Т. С. Синявская. – М., 2008. – 80 с.
8. Сухомлинський В. О. Виbrane твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1977. – 659 с.